

"Партийна система в Република България - формиране и развитие."

Историческите условия в България са предпоставка за сравнително по – късното зараждане на партийните системи в страната. Партийната система в България се появява откън – от българи – емигранти в Цариград и Букурещ, като резултат от необходимостта от политическа платформа на българската общественост, която ратува за освобождението на България в средата на XIX век и която е раздвоена, до известен смисъл от начина, по – който трябва да стане това освобождение.

Най – ясно изразява това зараждане Симеон Радев в "Строителите на съвременна България": "Ний се опитаме да изложим в настоящата книга борбите между двете главни течения в новия български живот и въздействието, които те упражниха върху младата държава, както и върху делото на националното обединение. Имената на тия течения се измениха, но основната им характеристика остава същата: от една страна, вярата на националистите в силите и самодеятелността на българския народ, от друга страна, капитулацията на "старите" и на русофилите пред трудните проблеми на народното дело или пред угрозите на чуждия натиск"

Тези политически течения водят началото си от обществените борби преди Освобождението, когато на революционната тактика и идеология на "младите" емигранти в Букурещ се противопоставя цариградската българска колония на "старите" емигранти, които пък виждат пътя за освобождението на България в постепенните, еволюционни промени. Разделението между т. нар. "млади" и "стари" допълнително се задълбочава и от социалните различия между тях и, не на последно място, от образователната насоченост на двата български лагера. Всички тези противоречия, които се явяват за първи път на обществената сцена през 60-те години на XIX век запазват своето значение след създаването на Екзархията през 70-те години, усилват се по времето на въстанията и на временното, руско, окупационно управление, за да достигнат своята кулминация при дебатите около изработването на Конституцията в Учредителното събрание. Тогава се изясняват политическите принципи и позиции, защитавани от двете страни, тогава словесните схватки в Търново изявяват първите либерални и консервативни оратори и водачи, които ще доминират българския политически живот през следващите две десетилетия. Тогава Българската православна църква, в лицето на църковните делегати, се присъединява безусловно и категорично към групата на консерваторите и този избор, който впоследствие довежда до многократни политически усложнения, се запазва неизменен години наред.

За първи път за стройна партийна система, като организирано движение у нас се заговаря непосредствено след приключването Руско – турската освободителна война.

По времето, когато в Учредителното събрание се изработва Търновската конституция, в него се оформят две основни политически течения: на “младите” (т. нар. либерали) и на “старите” (т. нар. консерватори). Върху този базис - в хода на общественото развитие на следосвобожденска България и опитите за изграждането на парламентарната демокрация, са създадени съответно Либералната и Консервативната партия – като две основни течения в България от края на 19 век и началото на 20 век. И двете доктрини търсят отговора на въпроса: "Как трябва да се управлява обществото в условията на едва прохождащата демокрация?". Различните подходи към отговора на този въпрос обуславят изработването на различни модели на демократично устройство, както и оказват различно влияние при последващото икономическо, политическо и социално развитие на България.

Първият сериозен сблъсък между либералните и консервативните депутати става по повод на т. нар. общонароден въпрос: либералите, групирани около Петко Рачов Славейков, Петко Каравелов и Драган Цанков, настояват Учредителното събрание да не започва законодателната си дейност преди да протестира пред Европа против разпокъсването на българския народ, докато консерваторите, около Григор Начович, Димитър Греков и Марко Балабанов, призовават колегите си да не се ограничават в изпълнение на преките си задължения и да не затормозяват излишно конституционното устройство на новото княжество. Либералното предложение е поставено на гласуване и печели пълното одобрение на мнозинството депутати, но следва намесата на руския императорски комисар и либералите са принудени да отстъпят и да се заемат с непосредствените си задачи. Всъщност, окончателното обособяване на двете противоборстващи групировки става по повод на двукамарния парламент и изборния ценз, предвидени в проектоконституцията, изработена от една комисия, в която влизат всички по-видни консерватори - Константин Стоилов, Тодор Икономов, епископ Климент, д-р Георги Вълкович, митрополит Симеон и др. Либералното мнозинство отхвърля тези предложения и утвърждава демократичния характер на бъдещото народно представителство. Все по същия начин се отхвърлят редица други идеи, като например предложената от консерваторите цензура на печатните издания и ограниченията на свободата на сдруженията, под натиска на либералите Учредителното събрание е принудено да ревизира своята първоначална позиция и да се съгласи на някои частични, по-скоро формални цензурни и политически ограничения. Всъщност, Търновската конституция представлява един либерален политически документ, който утвърждава върховенството на народния суверенитет и обещава едно категорично надмощие на бъдещата Либерална партия. В този смисъл, Търновската конституция е първата регламентирана либерална институция в следосвобожденска България.

Двете основни политически формации в България – на консерваторите и на либералите се оформят окончателно в процеса на предизборната борба през лятото на 1879 г. Още през юни с. г. в град Търново, под редакцията на Петко Рачов Славейков започва да излиза като орган на либералите в. “Целокупна България”, който на 18 август се премества в столицата София и се превръща в официален рупор на партията, след нейното създаване. Пак тогава (от втората половина на юли до началото на септември 1879 г.) е изградено и Централно либерално бюро, в което влизат всички по - известни либерални дейци. По същото време в Габрово, Дряново и други градове възникват и първите местни организации и структури на либералите, които през следващата година прерастват в една, повече или по-малко, общонационална организационна мрежа. В 1880 г. либералите идват на власт и Славейковият вестник (който спира да излиза на 8 май с. г.), е заменен с новия партиен официоз в. “Независимост” (излиза от 27 юни 1880 г. до 1 юли 1881 г.), редактиран последователно от Н. Сукнаров, П. Каравелов, П. Р. Славейков, Др. Цанков, Св. Миларов и др. известни либерални дейци от периода. Тези вестници са всъщност първите либерални трибуни. В “Целокупна България” и “Независимост” се публикуват първите кратки либерални програми и устави, съставяни обикновено от П. Каравелов. До началото на 1881 г. Либералната партия в България придобива завършен политически облик и се оформя като масова народна партия на дребните собственици, като е платформа и отразява техните идеи и мироглед. След Съединението на Източна Румелия с Княжество България - както Либералната, така и Консервативната партия вече не съществуват в предишния си вид и вътре в тях възникват противоречия и партийни борби.

Положението на Либералната партия след преврата от 27 април 1881 г. е тежко и се влошава с всеки изминал ден. Терорът, установен от администрацията на режима на пълномощията и от руските офицери, съчетан с масови уволнения на либерални чиновници, обезсилва партията и напълно парализира нейния организационен живот.

През 1886 г. Либералната партия отново се разцепва. От нея излиза крилото на Стефан Стамболов. Отделно се обособява и още една група либерали, като начело е Васил Радославов. Новите политически формации стават известни по имената на своите водачи - цанковисти, стамболовисти, радослависти и каравелисти. Освен Петко Каравелов, Стефан Стамболов е следващият остро изявен последовател на либералните идеи у нас.

Народно-либералната (Стамболовистка) партия е пряк приемник и последовател на Либералната партия, създадена на 27 юни 1879 г., която в съзнанието на обществото е наричана Народна Либерална партия. В програмата ѝ е застъпена основната задача, която ще преследват либералите в обществено - политическата си дейност - обединението на разпокъсаните български земи и създаването на единна и могъща

държава.

Именно Народнолибералната партия на Стамболов и Петков ще тласне развитието на многопартийността в страната напред, тъй като “реалният капитализъм е този на либералната демокрация”.

Еманация на тези изисквания се явява Стамболовистката партия, чийто първи устав е изработен през май 1892 г. В него са формирани основните цели на организацията, която осмисля себе си като общонародна. Партията работи “за независимостта и свободата на целокупното ни отечество. За укрепване престола на НЦ Височество Княза Фердинанда; да пази правдините на народа, осветени от Конституцията; а също така да поддържа днешния режим до консолидироване на положението...”

...Към Народната либерална партия принадлежат всички ония български граждани, които имат присърце отечествените интереси и споделят нейната програма.” [1] През 1883 г., след разцеплението в партията, Стамболов застава начело на онези либерали, които, макар и безуспешно, призовават към обединение и консолидация.

Самочувствието на Народнолибералната партия най-вече в мисията ѝ по защита на Конституцията, независимостта на страната и нуждите на народа, проличава най-добре в речта на министър-председателя Стефан Стамболов пред IV ВНС във Велико Търново на 17 май 1893 г., в която той заявява: “На нашата партия, на която се паднаха много работи да извърши в полза на страната, падна се също и тази чест да преработи основния закон, според както изискваха съвременните нужди на народа. Махнаха се някои работи неприспособими и узакониха се други, въведени от самите времена и обстоятелства, които прекара нашия народ. В продължение на 15 години Конституцията бе спряна, биде възстановявана, тъпкана, ритана и пр., но все си тя беше свещената книга, по която се ръководеха всички правителства. И даже тогаз, когато княз Александър взе пълномощията той сам беше принуден да се основе на нея, защото за управлението на нашия народ тя е толкоз необходима, колкото Евангелието в черквата”.

Като регент, Стамболов и неговите привърженици открито се конфронтират с растящите претенции на Русия и твърдо пресичат нейните опити да постави българската държава под своята хегемония. Успехът на народно - либералната политика убеждава руските представители в страната, че няма да могат да постигнат целите си с легални средства. На 6 ноември 1886 г. дипломатическите отношения между

двете държави са прекратени скандално. Това от своя страна активизира националистическите среди, които по същото време започват да се обединяват в известните патриотични дружинки “България за себе си”, превърнали се по-късно в местни организации на Народнолибералната партия.

На 25 юни 1887 г. за нов български княз е избран немският принц Фердинанд Сакскобургготски. Той пристига в България и на 2 август същата година полага клетва в старопрестолния град Търново, а осемнадесет дни по-късно назначава за министър-председател Стефан Стамболов. През неговото управление - от 1887 до 1894 г., Народнолибералната партия се утвърждава като най-влиятелната и най-добре организираната политическа сила в княжеството. Въпреки, че организационното ѝ оформяне завършва чак през 90-те години на XIX век, малко преди падането на Стамболов от власт, а първият ѝ редовен конгрес се провежда след неговата оставка, през 1886-1887 г. тя вече разполага със свои структури във всички по-големи селища на страната. През 1886 г. започва да излиза и нейният партиен официоз - вестник “Свобода”, който е финансиран от кабинета и се редактира от известния публицист Захари Стоянов. Благодарение на правителствената подкрепа и на стройната си организационна мрежа, Народнолибералната партия печели убедително изборите за V ОНС (1887 г.), VI ОНС (1890 г.) и VII ОНС (1893 г.) В парламента нейните депутати формират стабилно мнозинство, с помощта на които правителството управлява страната безпрепятствено цели седем години.

В същото време, по своите политически принципи и идеи най-близо до стамболоvistите – народно либерали стоят либералите, начело с Васил Радославов. Неговите привърженици се отделят от ръководената от Петко Каравелов политическа сила през юли 1886 г. Тогава Каравелов е министър-председател на България, а Радославов е министър на вътрешните работи и подава оставка в знак на протест срещу примирителното поведение на премиера към руските заговори в страната. На 5 февруари 1888 г. той започва да издава вестник “Народни права”, а през май същата година създава в София свой Либерален клуб, който през 1895 г. се преименува на Либерална партия. В нея влизат бивши консерватори, либерали от вече несъществуващата Източна Румелия, както и някогашни южнобългарски съединисти.

Бурните събития през лятото на 1886 г., когато голяма част от членовете на старата Либерална партия се обединяват около Стефан Стамболов, поставят лидерът ѝ Петко Каравелов в политическа изолация. На 22 февруари 1888 г. Каравелов възобновява издаването на вестник “Търновска конституция”, но през август същата година той спира да излиза и лидерът на българските либерали от времето на Учредителното събрание е принуден временно да преустановява политическата си дейност. Това не го спасява от подозрителността на управляващите и през 1891 г., на съдебния процес за

убийството на Христо Белчев, той е осъден на 5 години лишаване от свобода като подбудител на престъплението. Осъждането на Каравелов окончателно парализира дейността на неговите привърженици, които подновяват обществените си изяви чак след падането на Стамболов от власт. От 1896 г. тяхната политическа сила официално се преименува на Демократическа партия.

През 1885-1886 г. голяма част от русофилите в България се групират около политическата формация на Драган Цанков. При управлението на Стамболов повечето от тях емигрират в Цариград и Букурещ, където с руска помощ организират въоръжена борба срещу правителството на Народнолибералната партия.

От средата на 90-те години на XIX в. под влияние преди всичко на вътрешнополитическите промени в страната, с възстановяването на някои демократични свободи, се създават условия да се извърши организационно консолидиране на съществуващите до този момент политически формации, които постепенно добиват облика на партии в съвременните измерения на това понятие.

В края на XIX в., заедно със социалдемократическата партия (основана през 1891 г. на старопланинския връх Бузлуджа) и земеделският съюз (чийто учредителен конгрес е проведен през декември 1899 г. в гр. Плевен), в Княжество България има седем партии.

Демократическата партия е наследник е на каравелисткото крило, което се обособява от политическото течение на крайните либерали в старата Либерална партия, след поредното ѝ разцепление през 1886 г., от 1896 г. - официално се нарича Демократическа Партия; лидерът на това обединение е П. Каравелов.

Народнолибералната партия води своето начало от 1886 г. (обособява се от онази част на старата Либерална партия, която след разцеплението ѝ през 1883 г. се оглавява от П. Каравелов), от 1890 г. се полага началото на организирания етап в съществуването на НЛП, през 1892 г. се изработва и приема първият ѝ устав; лидери на партията са Стефан Стамболов, Димитър Петков, Д. Греков.

Либералната партия в България води своето начало от 1886 г. (обособява се от онази част на старата Либерална партия, която след разцеплението ѝ през 1883 г. се оглавява

от П. Каравелов), повечето от членовете на съществуващата до 1885 г. едноименна партия в Източна Румелия се присъединяват към тази политическата формация, която от 1887 г. се нарича Либерален клуб, а от 1895 г. – Либерална Партия; лидерът ѝ е Васил Радославов.

Прогресивнолиберална партия в България произхожда от 1883 г., когато умерените либерали - с водач Др. Цанков, се отцепват от старата Либерална партия, в началото на 1899 г. с мотива за създаване на силни партии, както и поради съществуващата идейна близост; група членове на Народната партия, водени от Константин Величков, се присъединяват към тази политическата формация, която от декември същата година вече се нарича Прогресивно Либерална Партия; лидерът на тази партия е Др. Цанков.

Народната партия е създадена през юни 1894 г. от тогавашния министър-председател на Княжество България, наричат я още Народняшка партия - благоприятна роля за нейното организационно укрепване изиграва обстоятелството, че през първите години на своето съществуване тя е управляваща политическа сила в страната; лидер: К. Стоилов.

Българска работническа социалдемократическа партия (БРСДП)

Български земеделски народен съюз (БЗНС)

Така изглежда структурата на българския партиен модел към края на XIX век. В българското политическо пространство основно място заемат либералните партии, като две от тях играят кардинална роля за бъдещето развитие на България – обединението на П. Каравелов, т. нар. “стари либерали” и партията на Стамболов.